

НАЛУЦИШИН В.В., НАЛУЦИШИН В.В.

**ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
(КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА)**

**EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS
(CRIMINAL PROCEDURE OF THE UNITED KINGDOM)**

Кримінально-процесуальному законодавству Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії у питаннях регламентування доказування в кримінальному процесі притаманні специфічні національні риси, зумовлені особливостями правової системи та історичними особливостями розвитку.

Метою доказування в кримінальному процесі Сполученого Королівства є встановлення істини. Доказами зазвичай вважають фактичні дані, які пред'являють суду і присяжним з метою вирішення питання про винність або невинність обвинуваченого, а також для встановлення істинності або можливої істинності факту, що виноситься на розгляд суду або присяжних. Специфічною рисою доказового права Англії, зумовленої національними особливостями системи загального права, є розосередженість правил доказування в різних правових актах, більшу частину яких складають судові прецеденти. Найпоширеніші способи доказування: показання свідка, письмові показання свідка, висновки і показання експертів, речові докази, документи, показання обвинуваченого тощо. Ключовими властивостями доказів в англійському доказовому праві визнаються відносність та достовірність. У кримінальному процесі Сполученого Королівства немає органу, в руках якого була б сконцентрована вся повнота повноважень щодо вчинення кримінально-процесуальних дій та ухвалення кримінально-процесуальних рішень, і який здійснював би доказування з метою повного, всебічного та об'єктивного встановлення всіх обставин справи. Кожна зі сторін (обвинувачення і захист) здійснює тут своє власне доказування, збираючи «досє» для подальшого подання до суду. Суб'єктами доказування виступають органи поліції, державний обвинувач, підозрюваний, обвинувачений і його захисник, потерпілий. В доказуванні основним є підхід «через заборону». Система способів доказування будується як система обмежень: якщо норми писаного або неписаного права не забороняють сторонам застосовувати якийсь конкретний спосіб доказування, то такий спосіб цілком допустимий.

На основі наявного аналізу, з урахуванням національних та історичних особливостей вітчизняного кримінального процесу, запропоновано вдатися до запозичення досвіду доказування в кримінальному процесі Сполученого Королівства.

Ключові слова: кримінально-процесуальне законодавство, кримінальне судочинство, Сполучене Королівство, докази, принципи доказування, поліція, суд, присяжні.

The criminal procedure legislation of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in matters of regulation of evidence in criminal proceedings has specific national features due to the peculiarities of the legal system and historical development.

The purpose of proof in criminal proceedings in the United Kingdom is to establish the truth. Evidence is usually considered to be factual data that is presented to the court

© НАЛУЦИШИН В.В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу (Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова)

© НАЛУЦИШИН В.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу (Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова)

and jury to determine the guilt or innocence of the accused, as well as to establish the truth or possible truth of a fact that is submitted to the court or jury. A specific feature of the English evidence law, due to the national peculiarities of the common law system, is the dispersion of the rules of evidence in various legal acts, most of which are made up of judicial precedents. The most common methods of proof are: witness testimony, written testimony, expert opinions and testimony, physical evidence, documents, testimony of the accused, etc. English evidence law recognizes relativity and reliability as the key properties of evidence. In the criminal procedure of the United Kingdom, there is no body in whose hands the full authority to perform criminal procedural actions and make criminal procedural decisions is concentrated, and which would carry out evidence in order to fully, comprehensively and objectively establish all the circumstances of the case. Each of the parties (prosecution and defense) carries out its own proof here, collecting a «dossier» for further submission to the court. The subjects of proof are the police, the public prosecutor, the suspect, the accused and his defense counsel, and the victim. The main approach to proof is «by prohibition». The system of methods of proof is built as a system of restrictions: if the rules of written or unwritten law do not prohibit the parties from using a particular method of proof, then such a method is quite acceptable.

Based on the available analysis, and taking into account the national and historical peculiarities of the national criminal procedure, the author proposes to borrow the experience of proof in the criminal procedure of the United Kingdom.

Key words: *criminal procedure law, criminal justice, United Kingdom, evidence, principles of evidence, police, court, jury.*

Вступ. Процес доказування, що має на меті встановлення істини в кримінальному судочинстві, є найважливішою складовою кримінального процесу будь-якої держави. Особливості процедури збирання, закріплення та оцінки доказів, а також їхня видова різноманітність безпосередньо пов'язані з національними особливостями кримінального судочинства держави.

Натепер в Україні планомірно триває процес удосконалення процедури доказування у кримінальних справах. Значна кількість теоретиків кримінального процесу досліджують актуальні проблеми, що виникають у процесі доказування, і пропонують можливі шляхи вдосконалення кримінально-процесуального законодавства і практики правозастосування.

Вітчизняні дослідники, розмірковуючи про проблеми кримінального судочинства, обґрунтовано вказують на необхідність звернення до досвіду інших держав у сфері регулювання схожих правовідносин, що дасть змогу комплексно дослідити ту чи іншу наукову проблему.

Вважаємо, що дослідження доказів, як основних засобів доказування в кримінальному процесі, було б неповним без вивчення й аналізу кримінально-процесуального законодавства зарубіжних держав, зокрема Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (далі Сполучене Королівство).

Постановка завдання. Метою дослідження є здійснення правового аналізу особливостей нормативно-правової регламентації та застосування на практиці процедур доказування у Сполученому Королівстві. Охарактеризувати мету доказування в кримінальному процесі та завдання суду; розподіл обов'язків щодо доказування; суб'єктів збирання доказів; поняття і види доказів, особливості процедур їх отримання та фіксації, критерії, за якими судді оцінюють докази в кримінальному процесі; порядок надання сторонами суду доказів у кримінальних справах та участь сторін у дослідженні доказів; питання оцінки доказів судом у Сполученому Королівстві.

Результати дослідження. Англійський кримінальний процес вважається класичним, оскільки саме в ньому вперше виникло багато базових інститутів, які згодом стали надбанням процесуальних систем інших держав англосаксонського блоку. Зазвичай він розглядається як провадження у кримінальній справі, що являє собою спір між стороною обвинувачення і стороною захисту, що виникає на досудових стадіях і завершується в суді.

Метою доказування в кримінальному процесі Сполученого Королівства є встановлення істини. Для цього використовуються різні засоби.

Варто відмітити, що надзвичайно важлива роль відводиться реалізації принципів змагальності, презумпції невинуватості, необхідності довести вину обвинуваченого з дотриманням стандарту «поза всякими розумними сумнівами», який покликаний захистити не тільки невинного проти незаконного засудження, а й будь-яку особу від засудження в тому разі, якщо докази відсутні або існують, але не допустимі.

У кримінальному процесі Сполученого Королівства немає органу, який би сконцентрував всю повноту повноважень щодо вчинення кримінально-процесуальних дій та ухвалення кримінально-процесуальних рішень, і який здійснював би доказування з метою повного, всебічного та об'єктивного встановлення всіх обставин справи. Кожна зі сторін (обвинувачення і захист) здійснює тут своє власне доказування, збираючи «досьє» для подальшого подання до суду.

Англійський суд, на відміну від континентального, не є суб'єктом збирання доказів (хоча він може проявляти ініціативу у збиранні доказів). Його основне завдання полягає в тому, щоб бути арбітром між стороною обвинувачення і стороною захисту, які ведуть між собою правову суперечку з питань, що входять до предмета доказування, та оцінювати докази, подані сторонами (самостійно або пояснюючи присяжним у напутньому слові загальні правила оцінки та особливості конкретних доказів). Збирання та подання доказів – це прерогатива обвинувачення і захисту.

Згідно із загально визначеними в Англії правилами оцінки доказів, під час провадження у кримінальних справах обвинувачення має довести вину обвинуваченого з дотриманням критерію «поза розумним сумнівом». Іншими словами, у суду в результаті дослідження всіх доказів не повинно залишитися розумного сумніву в істинності тих тез, на яких наполягає суб'єкт доказування.

Доказами в Сполученому Королівстві зазвичай вважають фактичні дані, які пред'являють суду і присяжним з метою вирішення питання про винність або невинність обвинуваченого, а також для встановлення істинності або можливої істинності факту, що виноситься на розгляд суду або присяжних. Англійська система доказів – це звід формальних вимог, ключовим компонентом яких є правило про їхню оцінку за внутрішнім переконанням. Вичерпного переліку видів (джерел) доказів в англійському кримінально-процесуальному праві немає і бути не може. Це пояснюється, по-перше, тим, що правові норми про докази, як і про інші кримінально-процесуальні інститути, не кодифіковані в якомусь єдиному акті, а по-друге, тим, що основним використовуваним у Сполученому Королівстві юридико-технічним методом, що регулює процес доказування у кримінальних справах, є не дозвіл (все, що не дозволено, те заборонено), а заборона (все, що не заборонено, те дозволено).

Можна виокремити найпоширеніші способи доказування: показання свідка, письмові показання свідка, висновки і показання експертів, речові докази, документи, показання обвинуваченого тощо.

Законодавче регулювання електронних доказів регламентується Законом про поліцію і кримінальні докази 1984 р. [1]. На всі цифрові докази поширюються ті самі правила і закони, які застосовуються до документальних доказів [2].

Свідками вважаються будь-які особи, які роблять усні повідомлення у зв'язку з провадженням у кримінальній справі. До них належать не тільки не зацікавлені у результаті справи особи, а й обвинувачений (якщо він виявив бажання дати свідчення), потерпілий. Адвокат, не може бути допитаний як свідок у справі його клієнта.

Ключовими властивостями доказів в англійському доказовому праві визнаються відносність та достовірність. Основним критерієм для визнання того чи іншого доказу допустимим є не дотримання закону чи інших правових приписів під час його отримання, а внутрішні якості самого доказу, його здатність доводити обставини, що підлягають встановленню під час судового розгляду (тобто його належність і достовірність).

Натепер наявна тенденція до закріплення допустимості як невід'ємної властивості доказу в кримінальному судочинстві. Однак рішення про виключення доказу за ознакою недопустимості суддя ухвалює на власний розсуд, оцінюючи негативні наслідки в порушенні прав і свобод людини та громадянина в разі використання цього доказу в процесі доказування та його інформаційне значення для справи.

Як докази допустимими є факти, що характеризуються достатньою інформаційною насиченістю, якщо їхнє використання як таких не забороняється спеціально встановленими правилами. Таким чином, як приклад, показання свідків, що ґрунтуються на отриманій свідками інформації від третіх осіб («з вуст»), недопустимі. При цьому, необхідно зазначити, що вирішення проблем допустимості доказів цілком залежить від позиції суду.

Існують специфічні підстави для визнання доказів недопустимими, зокрема, всі речові докази можуть вводитися в процес лише через показання свідка, що їх виявив. Передбачені спеціальні настанови щодо репутаційних показань, дослідження відомостей, які принижують честь, гідність чи ділову репутацію громадянина або організації.

Вкрай високою є роль суддівського розсуду з питань допустимості доказів, особливо в суді присяжних: суддя може відхилити запитання, адресоване свідкам, або відмовитися від дослідження «надмірно тенденційного» доказу, що порушує принцип рівноправності сторін винятковим емоційним впливом (наприклад, фотографії жертви вбивства). Констатується, що у судочинстві Сполученого Королівства «суддя має дискреційні повноваження виключати допустимі докази, якщо вони були отримані з порушенням справедливості» [3, с. 56].

Oxford dictionary of Law висловлює точку зору правової системи Великої Британії на допустимість доказів: «допустимість – це принципи, що визначають, можливе чи ні прийняття певного доказу судом. Центральним принципом допустимості є суттєвість. Усі несуттєві докази є недопустимими, але суттєвий доказ може також бути недопустимим, якщо він був отриманий з порушенням виключних правил про докази» [4, с. 13]. Отже, допустимість і належність доказів в англійському процесі – одне й те ж саме, з превалюванням відносності над допустимістю.

Іншими вимогами до доказів, згідно з кримінально-процесуальним законодавством Сполученого Королівства, є:

- значущість (необхідність для вирішення справи), переконливість і доказове значення;
- неупередженість (докази мають бути фактичними та об'єктивними, а докази, що викликають упереджене ставлення, мають бути виключені);
- точність і ясність;
- логічність і послідовність;
- імовірність.

Вагою (значущість) доказів визначається їхня переконливість. Існує безліч фактів, здатних впливати на вагу доказів (вік свідка, його безвідповідальна поведінка, близькість у часі подій, що відбулися). Вага доказів здатна вплинути на їхню допустимість. Наприклад, може бути визнано недопустимим доказ, що має дуже малу вагу.

В англійській теорії доказів існує низка принципів (ідей), що застосовуються в кримінальному судочинстві: 1) тягар доказування лежить на обвинуваченні; 2) докази мають обмежуватися спірними пунктами; 3) має бути запропонований кращий доказ; 4) свідчення з чуток не може бути доказом; 5) власне зізнання за певних обставин не слугує доказом.

Наприклад, у Великій Британії письмові записи показань свідка, отримані на досудовому етапі, визнають, відповідно до закону та доктрини, менш надійним доказом, ніж усні свідчення в суді того самого свідка.

Суб'єктами доказування виступають органи поліції, державний обвинувач, підозрюваний, обвинувачений і його захисник, потерпілий.

Донедавна в кримінальному процесі Сполученого Королівства було відсутнє попереднє слідство, як регламентована правом діяльність спеціальних державних органів зі збирання доказів до початку провадження справи в суді. В останні роки простежується відмова від цієї традиційної парадигми. Досудове провадження, врегульоване нормативними актами, поступово стає повноправною стадією англійського кримінального процесу.

Досудове провадження здійснюється у формі поліцейського розслідування або в порядку попереднього провадження в суді (позасудова і судова форми розслідування) за вибором обвинуваченого. Закон про поліцію і докази у кримінальних справах (Police and Criminal Evidence Act 1984 р.) [1] цілком можна вважати своєрідним кодексом правових приписів про поліцейське розслідування, оскільки в ньому містяться основні ідеї англійського кримінального процесу, пов'язані з доказуванням під час досудового провадження.

Законом про кримінальну процедуру та розслідування (Criminal Procedure and Investigations Act) 1996 р. встановлено процесуальну форму отримання, збереження та надання обвинувачу матеріалів, отриманих під час розслідування у кримінальних справах. Керівник розслідування зобов'язаний забезпечувати належну фіксацію доказової інформації та її збереження [5].

Матеріали попереднього (позасудового) розслідування, за якими виносяться обвинувальний акт, схвалені державним обвинувачем, підлягають перевірці в магістратському суді, під час якої суддя заслуховує обвинувача і вивчає отримані докази. Визнавши їх достатніми, він ухвалює рішення про віддання обвинуваченого суду. За такого вирішення питання обвинувач складає обвинувальний акт і направляє кримінальну справу для затвердження до суду.

Після завершення попереднього розгляду справи та ухвалення рішення про віддання обвинуваченого Суду Корони починається процедура «розкриття доказів». Закон про кримінальну процедуру та розслідування (Criminal Procedure and Investigations Act) 1996 р. передбачає, що сторона обвинувачення зобов'язана розкрити стороні захисту всі наявні в неї матеріали, які

впливають або можуть вплинути на розгляд справи. Відповідно до цього Закону сторона обвинувачення повинна «у першу чергу» розкрити всі раніше нерозкриті докази, які, на думку обвинувача, можуть спростувати позицію обвинувачення. Іншими словами, обвинувачення зобов'язане розкрити захисту докази, вигідні не самому обвинуваченню, а саме захисту, фактично діючи не у своїх процесуальних інтересах, а в інтересах встановлення істини у справі.

З дозволу суду обвинувачення, як вказує Закон, може виключити зі списку доказів, що надаються захисту на даному етапі, матеріали, ознайомлення з якими суперечить «публічним інтересам», а також ті, що були отримані в результаті проведеного в законному порядку прослуховування переговорів. Підсудний зобов'язаний після цього зробити письмову заяву про «розкриття» своїх доводів для сторони обвинувачення і суду, в якій у загальних рисах повинні бути вказані характер захисту і питання, з яких сторона захисту збирається сперечатися з обвинуваченням. Така заява, адресована суду й обвинувачу, має містити виклад «суті захисної позиції» із зазначенням пунктів обвинувачення, з якими не згоден захист, і мотивів своєї незгоди. Потім сторона обвинувачення повинна «в другу чергу» розкрити всі раніше нерозкриті докази, які «розумно можуть допомогти захисту підсудного, будучи розкритими за заявою сторони захисту». Мова, по суті, йде про відповідь обвинувачення на письмовий виклад захистом своїх доводів у справі.

Після розкриття матеріалів у справі, що розглядається судом присяжних, проводиться *попереднє слухання*. Його цілями є: по-перше, конкретизація питань, які, ймовірно, мають бути розглянуті за участю присяжних і вирішені їхнім вердиктом; по-друге, сприяння тому, щоб зазначені питання були правильно зрозумілі самим суддею ще до розгляду справи за участю присяжних; по-третє, створення умов для прискорення і спрощення подальшого судового розгляду; по-четверте, сприяння судді в успішному керівництві судовим розглядом.

У процесі проведення підготовчого слухання суддя має право ухвалювати рішення з питання про допустимість доказів, а також з інших правових питань, пов'язаних із справою, що розглядається.

Судовий розгляд складається з послідовного викладення своєї позиції, включно з її доведенням (спочатку обвинуваченням, а потім – захистом).

Основним способом доказування є допит свідків – найбільш поширена процесуальна дія. Традиційно допит в англійському суді має специфічну структуру і складається з трьох етапів:

1) спочатку проводиться основний допит, під час якого запитанням свідку ставить та сторона, яка клопотала про його виклик до суду, тобто якщо йдеться про свідка обвинувачення, то основному допиту його піддає обвинувач. Під час основного допиту сторона, яка допитує, не має права ставити свідкові навідні запитання;

2) після того, як основний допит завершено, починається перехресний допит, якому свідка піддає протилежна сторона (якщо йдеться про свідка обвинувачення, то перехресний допит веде захист). Здійснення перехресного допиту – це право, а не обов'язок відповідної сторони. Однак якщо вона відмовиться від перехресного допиту певного свідка, то інформація, отримана від нього, буде презюмуватися істинною. Перехресний допит є ключовим способом перевірки доказів в англійському суді, тому судова практика не передбачає будь-яких жорстких обмежень для сторони, що веде перехресний допит, під час якого, зокрема, допускаються навідні запитання, що виключено на інших етапах допиту;

3) завершальний етап допиту – передопит (re-examination) – факультативний. Його має право провести сторона, яка викликала свідка і здійснювала основний допит, але лише у зв'язку з тими питаннями, які були підняті під час перехресного допиту. По суті, йдеться про надання стороні права спробувати усунути можливі негативні для неї наслідки перехресного допиту.

По закінченню процедури доказування сторони виголошують заключні промови, адресуючи присяжним свою думку з питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого. Захист в англійському кримінальному процесі завжди має право на останнє слово перед присяжними.

Після виконання сторонами своєї процесуальної місії, пов'язаної з поданням доказів, головуючий виголошує напутнє слово присяжним та направляє їх на обговорення. Значення напутнього слова в тому, щоб роз'яснити так званим «суддям факту», покликаним самостійно винести вердикт про винність чи невинність обвинуваченого, їхні процесуальні обов'язки, правила оцінки доказів (зокрема те, що вони мають упевнитися у вині підсудного «поза всяким розумним сумнівом»), відповідні норми права, а також щоб систематизувати подані сторонами докази.

Висновки. Таким чином, на підставі наведених положень, відзначаємо, що як мету доказування в кримінальному процесі Сполученого Королівства розглядається встановлення істини. Кожна зі сторін (обвинувачення і захист) здійснює своє власне доказування, збираючи «досьє»

для подальшого подання до суду. Основне завдання суду полягає в тому, щоб бути арбітром між стороною обвинувачення і стороною захисту та оцінювати докази, надані сторонами. Система способів доказування будується як система обмежень: якщо норми писаного або неписаного права не забороняють сторонам застосовувати якийсь конкретний спосіб доказування, то такий спосіб цілком допустимий. Основні вимоги до доказів – їхня належність і достовірність. Своєрідним проявом принципу змагальності є право суду вимагати від сторін попереднього розкриття їхньої позиції у справі та переліку доказів, які вони мають намір подати до суду.

Безумовно, чинне вітчизняне доказове право не є бездоганим, і розглянутий досвід доказування в кримінальному процесі Сполученого Королівства може бути вельми корисним з урахуванням правових традицій, які склалися у вітчизняному судочинстві.

Список використаних джерел:

1. Police and Criminal Evidence Act 1984. (1984). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents> (дата звернення: 24.12.2023 року).
2. Digitally Stored Evidence Standard Operating Procedure. Police Service of Scotland Standard Operating Procedure (SOP). (2018). <https://www.scotland.police.uk/spa-media/ercbdgot/indecimages-children-digital-media-sop.pdf> (дата звернення: 24.12.2023 року).
3. Keane, A., *The Modern Law of Evidence*, 7th ed. (Oxford: Oxford University Press, 2008). URL: <https://www.amazon.com/Modern-Law-Evidence-Adrian-Keane/dp/0199231664> (дата звернення: 24.12.2023 року).
4. *Oxford dictionary of Law*. 5th edition. Oxford: University press, 2003. URL: https://www.academia.edu/4093275/Oxford_Dictionary_of_Law_5th_Ed_2003 (дата звернення: 24.12.2023 року).
5. *Criminal Procedure and Investigations Act 1996*. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/25/contents> (дата звернення: 24.12.2023 року).

УДК 343.359

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.5.52>

ХИЖНЯК Є.С.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОФІЛАКТИКИ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

SOME ISSUES OF INDIVIDUAL OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE PREVENTION OF INTENTIONAL HOMICIDE BY CRIMINAL POLICE UNITS

Виходячи з розуміння профілактики кримінальних правопорушень, як специфічної сфери соціального регулювання, управління та контролю, що має багаторівневий характер та має на меті протидію кримінальним правопорушенням шляхом виявлення та усунення їх детермінант, нами будуть досліджені різні аспекти функціонування системи профілактики кримінальних правопорушень, які пов'язані як з вирішенням загальних завдань, так і спеціальних завдань у сфері профілактики кримінальних правопорушень, що здійснюються оперативними підрозділами кримінальної поліції. Зрозуміло, що зв'язок між різними видами (рівнями) профілактики кримінальних правопорушень носить не лінійний, а багаторівневий, взаємодоповнювальний характер. Відтак, система профілактичних заходів має бути взаємозалежною. Одним із завдань нашого дослідження є створення єдиної тео-